

Bebyggelsen på Torsviksplatån

Planering, byggande och förändring

Sonja Eriksson

Bebyggelsehistoria med byggnadsvård

Konstvetenskapliga institutionen vid Stockholms universitet **1998**

INNEHÅLL		
INLEDNING		1
TORSVIKSPLATAN ELLER TORSVIKSHÖJDEN		2
ARKITEKTERNA		3
STADPLANER		3
FLANLÄGGNING AV BEBYGGELSEN PÅ TORSVIKSPLATAN		6
FLERFAMILJHUSEN		9
Punkthusen		9
Lamellhusen		10
övriga flerfamiljshus		10
De gula längorna		13
AFFÄRER, FRITIDSLOKALER OCH SOCIAL SERVICE		13
Affärer och fritidslokaler		
Social service		13
Torsvikstvädden		14
Sopcentralen		
FOLKLKHEMMETS BOSTÄDER OCH UTSTÄLLNINGEN BO BÄTTRE SAMT NORRA GULDHEDENS BEBYGGELSE - IDÉER OCH IDEAL AV BETYDELSE FÖR BEBYGGELSEN PÅ TORSVIKSPLATAN		17
RENOVERINGAR OCH FÖRÄNDRINGAR AV FLERFAMILJSHUS OCH AFFÄRSHUS I ÅF FASTIGHETERS ÄGO		19
Punkthusen		19
Lamellhusen		
Gula längorna		20
Butiker och lokaler idag		
FASTIGHETER OMBILDADE TILL BOSTADSRÄTTSFÖRENINGAR ELLER PRIVATÄGDA.		21
VILKA FÖRÄNDRINGAR HAR SKETT MED BEBYGGELSEN PÅ TORSVIKSPLATAN UNDER DE 50 ÅREN?		22
SAMMANFATTNING		24
NOTER		26
KÄLLOR		
Tryckta källor och litteratur		30
Otryckta källor		
FÖRKORTNINGAR		31
BILDTEXT		31
BILAGA 1. ARBETSBEKRIVNING GÄLLANDE PUNKTHUSEN (6 vån.) förminskad arbetsbeskrivning till byggnadslosvsansökan.		32
BILAGA 2. REGISTER ÖVER ARKITEKTER, ÄGARE, BYGGNADSFIRMOR ELLER BYGGMÄSTARE.		34

Mitt beslut att skriva om Torsvikshöjden eller Torsviksplatån beror till stor del på att jag själv har varit bosatt där (1946 - 1953). Enligt min uppfattning var det ett bra boende med ljusa, väldisponerade och väl fungerande om än små lägenheter. Här fanns bra butiker och en för tiden mycket väl fungerande allmän tvättstuga och inte minst fina grönområden.

Syftet med uppsatsen blir alltså att beskriva hur Lidingö stads första område med flerfamiljshus planlades och byggdes ut. Fungerade idén om grannskapsenheten? Var bostädernas kvalitet av god standard och hur ser det ut idag 50 år senare?

Jag har valt att endast beskriva de hus som är belägna runt Torsvikssvängen och då kommer Stenbrottet 4 och Torshammaren 8 inte med, även om de har AP Fastigheter som ägare. Jag utesluter alltså dessa hus liksom gula villan Torsvikssvängen 34, numera privatägt (1976-77) och enda kvarvarande villan på berget. Denna villa är byggd 1907 och ägdes tidigare av Stockholms stad. Den användes som vilohem för sjuka barn efter sjukhusvistelse.

Jag har i huvudsak använt mig av Lidingö Stadsarkiv vad gäller stadsfullmäktigeprotokoll och andra handlingar liksom byggnadsnämndens protokoll. För byggnadernas uppförande har jag tagit del av Lidingö byggnadsnämnds byggnadslov och ritningar. Jag har gjort fyra års genomgång av Lidingö Tidning (1945-1948) och läst böcker om Lidingö samt andra böcker av betydelse för uppsatsen, bland andra rapporten från BOOM-gruppen KTH, 1950 - talets bostadsområden - att bevara och utveckla samt Folkhemmets bostäder 1940 - 1960, Arkitekturmuseet.

TORSVIKSPLATAN ELLER TORSVIKSHÖJDEN

Flerfamiljshusens uppförande på Torsviksplatån var den första av Lidingö stads moderna bebyggelser, tidigare har endast enstaka hyresfastigheter uppförts. Den ligger på Broberget ovanför Lidingöbron. Innan området bebyggdes fanns här enstaka villor på platån och några "klamrade sig likt alphyddor fast i den branta terrängen". 1) Mest känd av dessa var Elsa Nybloms gula villa, Red Tops hem, ett välkänt riktmärke sett från Lidingöbron. Längre ner på berget står idag en kopia av Carl Milles skulptur "Flöjtspelande ängel", uppförd 1996. 2)

På båda sidor om Torsviksbacken, som för oss in till Lidingö stad, fanns en del bebyggelse. Mot Torsviksbacken låg Bergsliden med sina tre stora, reveterade bostadshus och på den andra sidan hyreshuset Luna och Sirius. 3) En något banal förstadstypbebyggelse till Lidingö ansåg stadsarkitekten E. Rudskog 1940, även om han hade åtskilligt att invända mot den nya bebyggelsen på Torsvikshöjden, var han nöjd om den bidrog till att Lidingö stad fick en mera representativ infart. 4) Samtliga fastigheter och villor (utom en) är numera rivna, de senaste vid den nya bron byggande 1971, då även Torsviksbacken sträckning ändrades.

Namnet Tor- som återkommer inte bara i Torsvikshöjden/ Torsviksplatån utan också på alla fastigheter och kvartersnamn 5) liksom i gatunamnet Torsvikssvängen. 6) Dessa namn härstammar ej, som man kan förledas tro, av Asa-guden. En förklaring är att de hänsyftar på torsk och att Torsvik från början hade namnet Torskvik.

Vid Brogrenen under berget låg under 1700-talet färjkarlens bostad. Man ropade från andra stranden för att bli hämtad, därav namnet Ropsten (vid Värtahamnen). 7)

Torsvikshöjden hade en vild och bergig terräng med ett kärr i mitten tidigare kallad "Tall-Olles kärr", nuvarande Svandammen. 8) Denna damm är även numera en tillgång för de boende med sina fåglar och med de närbelägna lekplatserna för barnen.

Efter en tidvis mycket hetsig diskussion i nämnder och med många åsikter och synpunkter diskuterade i Lidingö Tidning fick Lidingö stads myndigheter igenom sitt förslag om hyreshusbebyggelsen på Torsviksplatån och arkitekterna Stig Ancker, Bengt Gate och Sten Lindegren i samarbete med Göran Sidenbladh ombads göra en dispositionsplan och ritningar för området, liksom förslag för planläggning och bebyggelse av Torsviksplatån. (se s 6).

Torsvikssvängen har en mjukt, slingrande form och de anlidade arkitekterna anpassade bebyggelsen till den bergiga terrängen. De var nog med att placera de högre punkthusen en bit in på klippan för att inte bryta den karaktäristiska siluetten från bron. Trots det fick man från en del håll mycket kritik för punkthusens placering som ansågs störa utseendet av infarten till ön. Många stod dock för helt motsatta åsikter: "äntligen blir Lidingö som ett Manhattan i Norden" skrev "Hem i Sverige", 1947. 9)

ARKITEKTERNA

De tre arkitekterna Stig Ancker, Bengt Gate och Sten Lindegren startade tillsammans 1936 ett arkitektkontor, landets ledande under 1940 och 1950-talet. Lindegren var byggnadsråd i byggnadsstyrelsen 1952-1955 och slottsarkitekt för Kalmar och Borgholm från 1964. Han arbetade med Svenska arkitekters Riksförbunds (SAR) och Svenska Slöjdföreningens (SSF) bostadsutredning (delvis publicerad som bostadsvanor och bostadsnormer 1964), där han gjorde viktiga insatser för 1950 års köksstandard. 10)

Arkitekternas referenslista med urval av arbeten under åren 1936 till 1971 upptar ett förbluffande antal stora, allmänna byggnadsprojekt såsom; centrumanläggningar, varuhus, skolor, sjukhus, idrottsanläggningar, bibliotek och kontorshus m.m. De uppförde industribyggnader vid Orrefors glasbruk och planlade och ritade byggnader till ett flertal utställningar runt om i landet. 11)

Listan upptar också en mängd bostadshus i Stockholms förorter och i Södertälje samt Uppsala, liksom stora hyreshus i Stockholm, exempelvis Fyrverkarbacken i Marieberg.

På Lidingö var arkitekterna flitigt verksamma. Här uppgjorde de stadsplan för Torsviksplatån 1943 (stadsdel Torsvik) liksom generalplan för Lidingö stad 1946-1948. De gjorde stadsplaner för Boo gårde, Hersby åkrar samt för Larsbergsområdet. 12) De ritade bostadsområden eller del av, i Käppala, Larsberg och på Torsviksplatån. De utförde ritningar för skolorna i Gångsätra, låg och mellanstadieskola i Larsberg och tillbyggnaden av Hersby skola samt en förskola i Larsberg, allt på uppdrag av Lidingö stad. Biblioteket i Larsberg och inredning av Rudboda bibliotek liksom ett antal villor på Lidingö var ytterligare arbeten som utfördes av dessa arkitekter. 13)

STADSPLANER

Planerna på en utbyggnad av området tar fart då Lidingö stad efter några magra mellankrigsår (befolkningsökningen avtar), ansåg sig socialt och ekonomiskt kunna vinna på sådan hyreshusbebyggelse. Marken inköptes 1929 av AB Herseruds konkursbo vid en bankkrasch, där flera fastighetsbolag på Lidingö var inblandade. 14)

Efter ett stort antal dispositionsplaner för Torsvik-Herserud-Hersbyområdet och bordläggning av dessa, inkom till byggnadsstyrelsen den 4 juli 1940 ett förslag till stadsplan med begäran om godkännande. Det hade upprättats av stadsarkitekten E. Rudskog och byggnadschef Harald Skärman i samråd. 15)

Enligt ett byggnadsnämndsprotokoll planerade stadsfullmäktige att från stadsplaneområdet särskilja Torsviksplatån. Kommunalborgmästaren anmodade BN att hos drätselkammaren begära, att staden skulle anlita en med modern stadsplanläggning väl förtrogen arkitekt och efter samråd med vederbörande kommunala myndigheter göra ett i detalj genomarbetat förslag till stadsplan för området. Givetvis med hänsyn till de synpunkter som hittills framkommit under

planläggningsarbetet. 16) Ärendet bordlades liksom vid fyra senare tillfällen, då samma ärende kom upp i byggnadsnämnden. 17)

Kungl. Maj:t godkände förslag till stadsplan för det övriga Torsvik/Hersbyområdet under 1942. 18)

I byggnadsnämndens protokoll 25 juni 1942 meddelades, att vid ärendets behandling, detta tagits över av drätselkammaren och det kommunalägda fastighetsbolaget Norra Lidingö, vilka hade uppdragit åt arkitekterna Ancker, Gate, Lindegren och Sidenbladh att upprätta dispositionsplan för bolagets markområde. Denna plan skulle omfatta hela Lidingö stad med undantag för Öarna och utgöra underlag för planer i större skala, stomplaner eller stadsplaner.

Detta får anses vara en kupp mot byggnadsnämnden, stadsarkitekten och de tidigare uppgjorda planerna. Byggnadsnämnden protesterade följaktligen mot förslaget och ville att länsplanekontoret och stadsarkitekten i fortsättningen skulle få vara med och utforma dispositionsplaner för kommande bebyggelse på Lidingö. 19)

Ett senare byggnadsnämndsprotokoll meddelade, att "Stadsplanekommisionen med stadsfullmäktiges bemyndigande uppdragit åt arkitekterna B. Gate och G. Sidenbladh att upprätta förslag till stadsplan för de delar av Torsvik, som undandragits i den av Kungl. Maj:t fastställda stadsplanen ..." Byggnadsnämnden behandlade ärendet i vanlig ordning och överlämnade stadsplanen för granskning under sedvanlig tid. Detta sker dock ej utan protester från några av ledamöterna. 20)

Byggnadsnämnden ansåg, att förslaget (gällande stadsdelen Torsvik) i sin helhet borde godkännas med tre röster mot två. 21) Stadsplanen för området godkändes den 31.12 1943. 22)

Senare kom Ancker, Gate, Lindegren och Sidenbladh att utforma den första generalplanen för Lidingö stad, under åren 1946 till 1948 enligt deras referenslista. 23)

PLANLÄGGNING AV BEBYGGELSEN PÅ TORSVIKSPLATAN.

Lidingö stad ägde 1943 stora markområden genom köp av fastighetsbolaget Norra Lidingö med flera tomtbolag. Detta kom att ge staden stor frihet vid planerandet av kommande bostadsbyggelse. 24) Beslutet att bygga hyreshus, till och med höghus i villastaden, skedde ej utan protester och stridigheter. I det närbelägna Islingeområdet var villaägarnas protester mycket kraftiga, istället för bebyggelse ville de ha en park, vilket de ansåg saknades på Lidingö. Överhuvudtaget ville de konservativa fastighetsägarna att Lidingö skulle förbli en villastad och motsatte sig starkt en hyreshusbebyggelse.

Det vimlade av drastiska uttalanden i skrivelserna till byggnadsnämnden; .."genom hänsynslösa exploateringsåtgärder söka ernå en oviss ökning av skatteunderlaget"... eller ..."kvar står då halvtomma mastodonter såsom minnesmärken över dom som verkat för Lidingös förfulande". 25)

Diskussionen beträffande hyreshus på Lidingö rymde ofta en rädsla för att Storstockholm, med dess bostadsproblem och brist på bostäder, kunde kräva större bebyggelse på de ännu orörda markområdena på ön. Lidingö stads myndigheter borde förekomma detta och efter egna önskemål planera för den framtida bebyggelsen. 26)

De ville ha de inkomster en inflyttning innebar och och stadsfullmäktiges vice ordförande G. Nilsson menade, vid en diskussion om hyreshusbebyggelsens vara eller icke vara, att det borde finnas både hyres- och villabebyggelse, som gjorde det möjligt för uppväxande Lidingöungdomar att få välja den bostadsform som passade dem bäst. 27)

I Lidingö Tidning skriver tjänsteman E. Karlsson (Folkpartiet) ... "Erfarenheterna under de gångna åren har visat att vissa områden inom staden t.ex. Torsviksplatån, på grund av de onormalt höga kostnaderna för framdragnin av gator och ledningar, icke lämpade sig för villabebyggelse. Däremot vågar jag med bestämdhet påstå, att hyreshusbebyggelsen på detta område varit en synnerligen god affär, som gjort det möjligt för staden att upplägga en betydande fond för framtida exploateringsarbeten"... 28)

Stadsplanen för "stadsdelen Torsvik" var alltså klar den 31 december 1943. Den var då godkänd i alla instanser och arkitekterna började arbetet med planläggning och ritningar. Byggmästare och ansvarig byggnadsledare för husens uppförande var civ.ing. Nils Nessen. Gator och ledningnät hade då redan installerats av Lidingö stad, grönområdet och lekplatserna runt dammen likaså.

Planerna omfattade cirka 500 lägenheter med nio punkthus (sex vån.) och sju lamellhus (tre vån.) samt en radhusliknande trevåningslänga. Dessa är placerade i terrängen enligt kartan (se s 5). I den yttre delen av Torsvikssvängen mot branten är sex mindre bostadshus placerade, några byggda av enskilda ägare och två hus byggda av arkitekterna Ancker, Gate, Lindegren. 29)

Bostadsentreprenörernas Fastighets AB (BEFA) köpte marken av Lidingö stad och de började bygga i etapper, första sprängskottet skedde 8 dec. 1945. 30) De startade med affärsbyggnaden, Torselden 8. Området runt Torsplan 31) omfattade också butikerna Torshammaren 6 (som har privat ägare och annan arkitekt) och Torsviggen 3, liksom klubblokal, restaurang, skola, centraltvätt och en värmecentral. En biograf var planerad men byggdes ej.

Trots att området ej omfattar så många lägenheter försökte man genomföra den för tiden så populära idén om grannskapsenheten, vilken omfattades av många nybyggda bostadsområden runt Stockholm. Idén införlivades till oss från England och USA. De boende skulle ges en god social service inom sitt bostadsområde och gemenskap kunde då uppstå vid utövande av sport och fritidsaktiviteter i närhet till boendet. Föreningslivet skulle då blomstra, tänkte man sig, och det skulle finnas goda kommunikationer till området med gång- och cykelvägar inom detsamma. 32)

Här blev det genast problem för invånarna på Torsviksplatån, då trafiken ökade med 170 % 1946. Bron och tågförbindelserna räckte ej till. Det diskuterades och planerades för trafiken, men det tog lång tid att få någon lösning. Breddning av bron var ett förslag. Detta förblev ett problem som ej löstes förrän den nya bron byggdes 1971. överfarten över bron var avgiftsbelagd till den 31 dec. 1947. (12 öre med spårvagn och 10 öre enkel på gång- och cykelbanan). 33)

Torselden 7
7. svängen 46-50

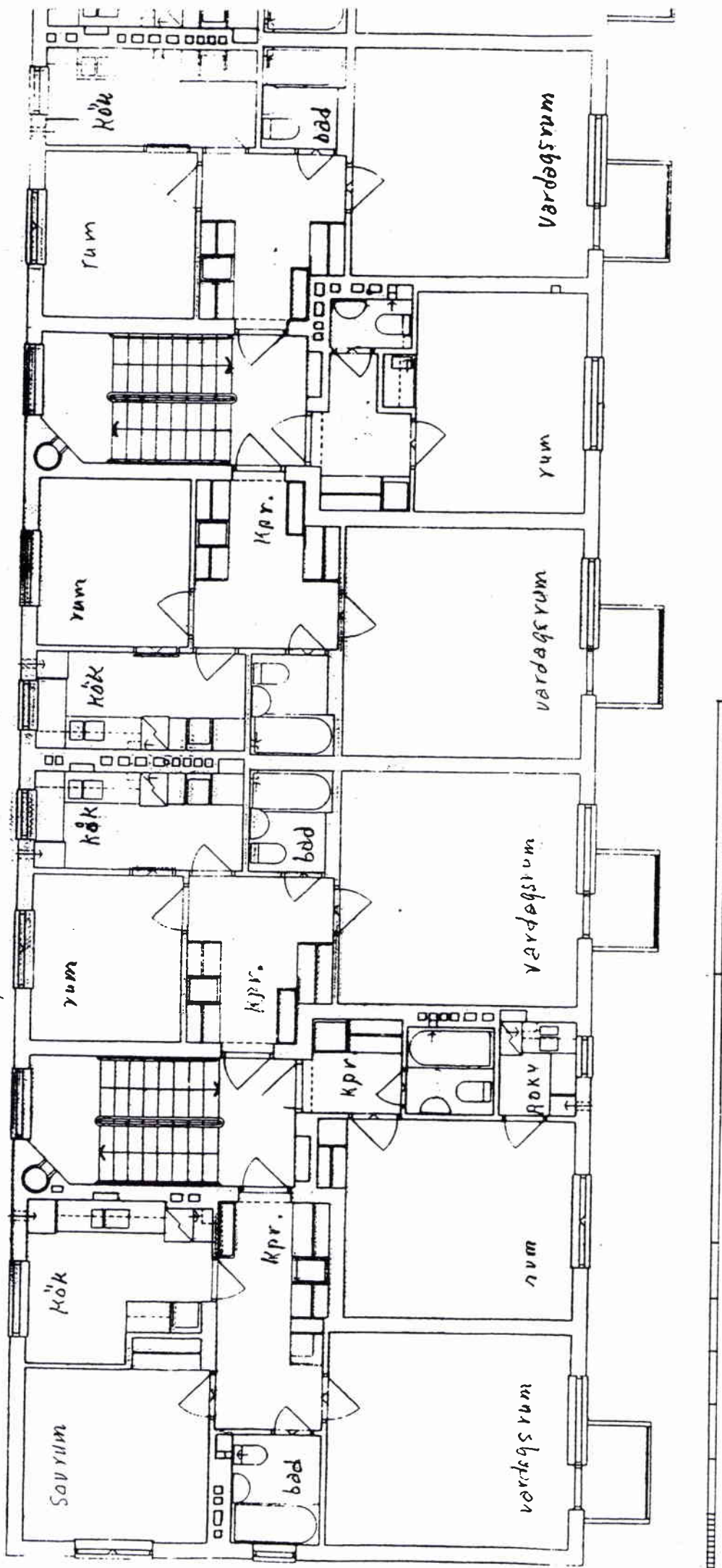

Fig. 3. Våningsplan Torselden 7, kopia av byggnadslovsritning.

FLERFAMILJSHUSEN.

Funkthusen.

Området har dels vanliga hyreslägenheter, dels bostadsrätter. De fyra höghusen på vänstra sidan av Torsvikssvängen, Torshammaren 1-4, som skiljer sig något i planlösning mot de övriga fem, kommer att beskrivas på annan plats i uppsatsen (se s 21). 34)

De flesta lägenheterna består av två eller tre rum och kök, men här finns även den större som har tre rum, kök och matrum, liksom de minsta lägenheterna som har så liten golvyta som 23 kvm. 35)

Husen är uppförda av lättbetong. Fasaderna har mörkt röda, obehandlade lertegel murade i kryssförband. Taken är belagda med enkupigt taktegel och har 30 % takfall. Taklisten är murad. (se Bil.1). Husen har sex våningar (höjd 19,5 m) och beroende på terrängen finns garage i den förhöjda källarvåningen, i ett fall fanns även ett bageri, där numera en tandläkarpraktik är inrymd. De har vindsvåningar inredda med vindsförråd. Alla hus har centralvärme, vatten och avlopp samt sopnedkast.

Fönstren har en varierande utformning med breda, vita omfattningar. Vissa lägenheter har badrum med små fönster och kökens fönster är pivåhända. Hissarna tar endast tre personer. De stora balkongerna på husens gavlar är helt indragna och har gråvita plåtar med smidesräcken och ett litet, öppet nätparti. Entréerna har dörrar av ek, de är glasade och har en rak, markerad inramning.

Källarna är förvånansvärt välinredda med motionsrum, bastu, cykelrum och ibland även hobbyrum. De har matkällare och i vissa hus även tvättstuga med torkrum. 36)

Vardagsrummen som har parkettgolv, är öppna och ljusa med stora fönsterpartier bestående av balkongdörr och dubbelfönster.. Då vardagsrum och matrum har öppen förbindelse ges en stor rymdkänsla. De större lägenheterna har mellan vardagsrum och kapprum en glasad dörr som ger indirekt ljus till kapprummet, vilket är välinrett med ett flertal skåp samt linneskåp. I den mindre lägenheten (ett rum och kök med matrum) finns en stor klädkammare med linneskåp.

De små köken är välutrustade för sin tid. Höjden i lägenheterna är 2,7 m och härav följer att köksskåpen blir höga, då de går upp till tak. Ett mindre kylskåp finns ofta placerad i ett högskåp. Några lägenheter har badrum och kök placerade intill varandra, vilket år 1946 var en innovation. 37)

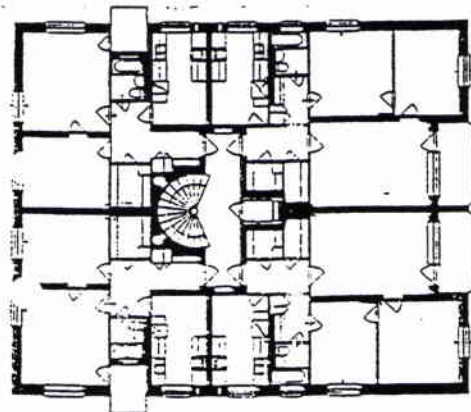

Fig. 2. Våningsplan som visar badrum och kök placerade intill varandra. (ur Sweden Builds, s 74.

Några hus har badrum som är halvkaklade i grönt med inbyggda badkar. De har tvättställ, toalett och golven har terrakottafärgade klinkerplattor.

Lamellhusen.

Torselden 2-5, 7 och Torsdammen 1 är trevånings lamellhus placerade en aning diagonalt i terrängen med grönområde emellan. Fastigheten, Torselden 2, är placerad bakom sopstationen och med sin långsida mot Stockholmsvägen.

Höjden på husen är 10-11 m och bredden omkring 10 m. De är putsade i en varmröd spritputs med vita, breda fönsteromfattningar. De hus som hade originalputsen kvar visar att färgen hade kalkbasis. Alla utom ett (Torsdammen 1) har tre trapphusblock. Sadeltaken var belagda med enkupigt lertegel och balkongerna hade vita sidoskärmar.

Konstruktionen liknande punkthusens med endast få avvikelser. Byggnaderna är uppförda av ytong och tegel med ytterväggar av ytong, som sedan behandlats med spritputs.

Lägenheternas storlek varierar, men övervägande är det två eller tre rum och kök i dessa hus. I Torsdammen 1 finns en suterrängvåning i bottenplanet. En sammanslagning av två lägenheter (1946) blev en våning med fem rum och kök och klädkammare. För övrigt finns här endast fyra rum och kök i huset.

Lägenheterna är genomgående, dvs har dagljus från två håll och med de stora fönstren i vardagsrummen upplevs de som mycket ljusa. Vardagsrummen har parkettgolv. 38)

I några av tvårummararna är köken långsmala med matplats vid fönstret. De hade ett litet kylskåp monterat i ett av högskåpen och här fanns en glasinsats för specerier och kryddor. I smutten till badrummen fanns garderober och städsåp. I vissa våningar (en hörnvåning) var garderoberna utbytta mot en stor klädkammare.

Badrummens standard skulle troligen ej godkännas idag. De var små och badkaret var ej emaljerat, utan belagd med en smutsgrå yta som var mycket svår att hålla ren. Golvets beläggning var även den i samma färg. Här fanns förutom det fristående badkaret, tvättställ och toalett. Samtliga badrum är försedda med fönster. 39)

Övriga flerfamiljshus.

Utöver här beskrivna punkthus och lamellhus omfattar området punkthusen som ombildats till bostadsrättsförening Torsvikssvängen 10 till 16 samt sex fristående punkthus mot den yttre branten av Broberget, fyra av dem byggda under 1945-46 (som nedan redovisas under privatägda fastigheter). Dessutom finns Torsviggen 2 (Torsvikssvängen 13-33) med fem lamellhus som kopplats samman till de radhuslika, gula längorna. Vid torget grupperar sig affärshuset och det nya huset Torshammarväg 11. Dessa bostadshus och affärs- och bostadshus får i uppsatsen en mera summarisk beskrivning än de punkthus och lamellhus som redan beskrivits. 40)

Punkthuset, Torsborgen 3, med vidsträckt utsikt över Lidingöbron.

Glasad port i höghuset Torsklinten 1.

Ett av lamellhusen med iordningställd uteplats.

Affärshuset, Torselden 8, med matstället och café "Svängen".

De gula längorna, Torsviggen 2.

Dessa lamellhus är lagda på rad, men placerade så att de följer gatans svagt, böjda kurva. De tre våningar höga längorna, med gula spritputsade fasader, har delvis indragna balkonger med vita sidoplatåer och varierande storlek på lägenheterna. De har mindre med fyra rum och kök (83 resp. 90 kvm), men även små med endast rum och kokskåp (18 kvm). Varje trapphus har sex till nio lägenheter. Mot gatan finns ibland trebilsgarage i de förhöjda källarvåningarna. Husen har nära anknytning till parkområdet och smälter fint in i terrängen med sin gula färg och de vita, breda fönsteromfattningarna. 41)

AFFÄRER, FRITIDSLOKALER OCH SOCIAL SERVICE.

Affärer och fritidslokaler.

I grannskapsenhetens anda planerades 1946 butiker och affärer. Det lilla området hade tillgång till en delikatessaffär Carl Larssons Livs som var placerad i tegelhusets bottenvåning, Torselden 8, Torsvikssvängen 7 och 9. I hörnbutiken intill fanns en fiskaffär som senare ersattes med tidigare Nians och senare Neuws Parfymeri. Livsmedelsbutikerna har skiftat under åren från denna första butiken till en Metrobutik och sedan Torsviks Livs, vilken butik ägdes av en vietnamesisk familj. 42)

Ovanpå butiken inreddes en klubblokal och en festlokal med namnet "Carla Restaurang". Restaurangen var under de första åren flitigt använd för familjefestligheter och av utflycktsbesökare på Lidingö. Klubblokalen var elegant inredd, det bästa från den tiden med inredning av arkitekt Nyblom och textilier av Astrid Sampe-Hultgren. 43)

Planerad men aldrig byggd var en biograf i tillbyggnaden till vänster om livsmedelsbutiken. Hit kom istället en pälsaffär (Lidingö Päls), vilket är den enda butik i området som är kvar sedan 1946. I denna byggnad har även funnits kontor för TV-bolaget Nordic och Taxireklam.

Affärsfastigheten Torsviggen 3, Torsvikssvängen 11, (byggd 1951) ligger i nära anslutning till gula längorna och har också de gula spritputs i fasaden. De två övre våningarna rymmer bostäder. 44) Här har funnits ett varierande antal butiker i bottenvåningen, en radioaffär senare tobaksaffär och minst två elektriska butiker (olika ägare) samt en damfrisering och en garnbod. Daghemmet för området var placerat här i en lokal som från 1987 användes som samlingshall för Jehovas vittnen.

Det andra kombinerade affärs- och bostadshuset Torshammaren 6, Torsvikssvängen 6-8 är byggt i tegel och har tre våningar och sex lägenheter samt fyra lokaler. Denna fastighet har privat ägarfamilj och Arvid Klosterborg var arkitekt. Byggnadslov utferdades 1946 med dispens för vindsinredning. Här öppnade Lidingö Posten kontor i maj 1947. Här har funnits två tandläkarmottagningar och i hörnan låg Torsviks Bageri. I huset har även funnits en fruktaffär. 45)

Social service.

Torsviks skola var givetvis direkt kopplat till området och en tillgång vad gällde grannskapsplaneringen. En utvidgning och nyttillbyggnad av skolan startade 1946 samtidigt med bebyggelsen på Torsviksplatån. 46)

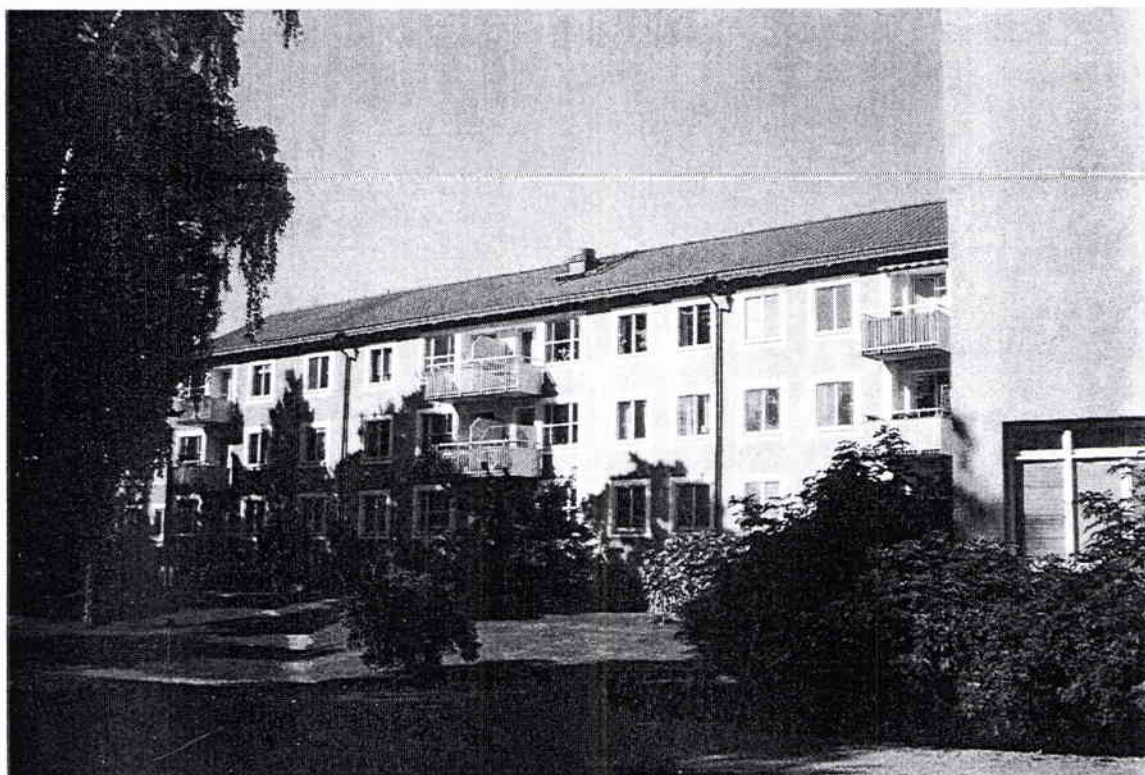
I juli samma år underhandlar en kommitté inom Lidingö drätselkammare och BEFA om möjligheter att på området anordna daghem eller lekskola, varvid BEFA skulle kostnadsfritt ställa lokaler till förfogande. Barnavårdsnämnden skulle driva verksamheten var på förslag. Daghemmet kom dock att placeras i Torsvikgen 3 (se s 13) och drivas i privat regi.47)

Torsvikstvädden.

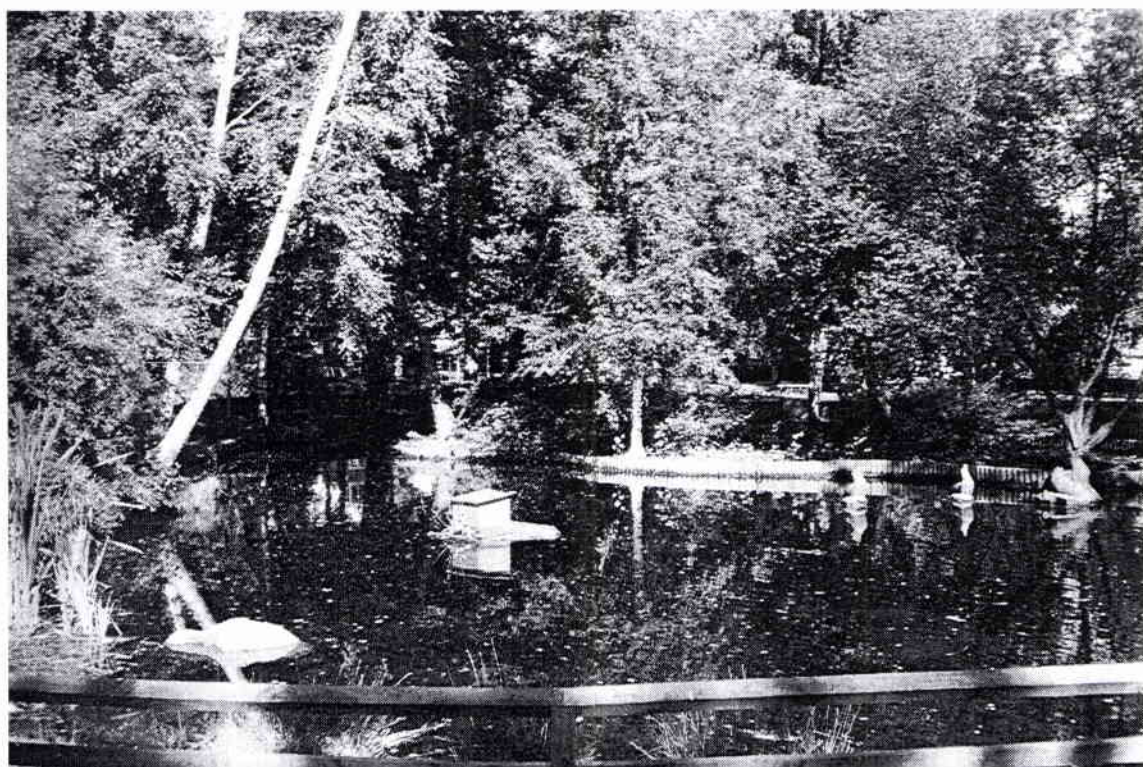
1946 etablerades en stor allmän tvättstuga att användas av områdets hyresgäster, jämte en industritvätt. Här fanns tvättmaskiner och varmmanglar samt centrifuger, vilka erbjöd en stor bekvämlighet för ett annars tidskrävande moment i ett hemskötsel. Detta var en modern utrustning och troligen för sin tid tämligen ovanligt. I febr. 1946 utökades kapaciteten och detta blev en tvättstuga för fler än hyresgästerna. Torsdagar var tvättdag för utomstående.

Sopcentralen.

Intill tvätten ligger värmecentralen från 1946. Här brändes soporna från hushållen tillsammans med vanlig koleldning under hög förbränning. Trots att skorstenen inte är så hög, så kan ingen av de hyresgäster, som då bodde intill, minnas någon rök eller doft därifrån. Miljöpåverkan som man idag skulle vara mycket medveten om funderades aldrig över. 48)

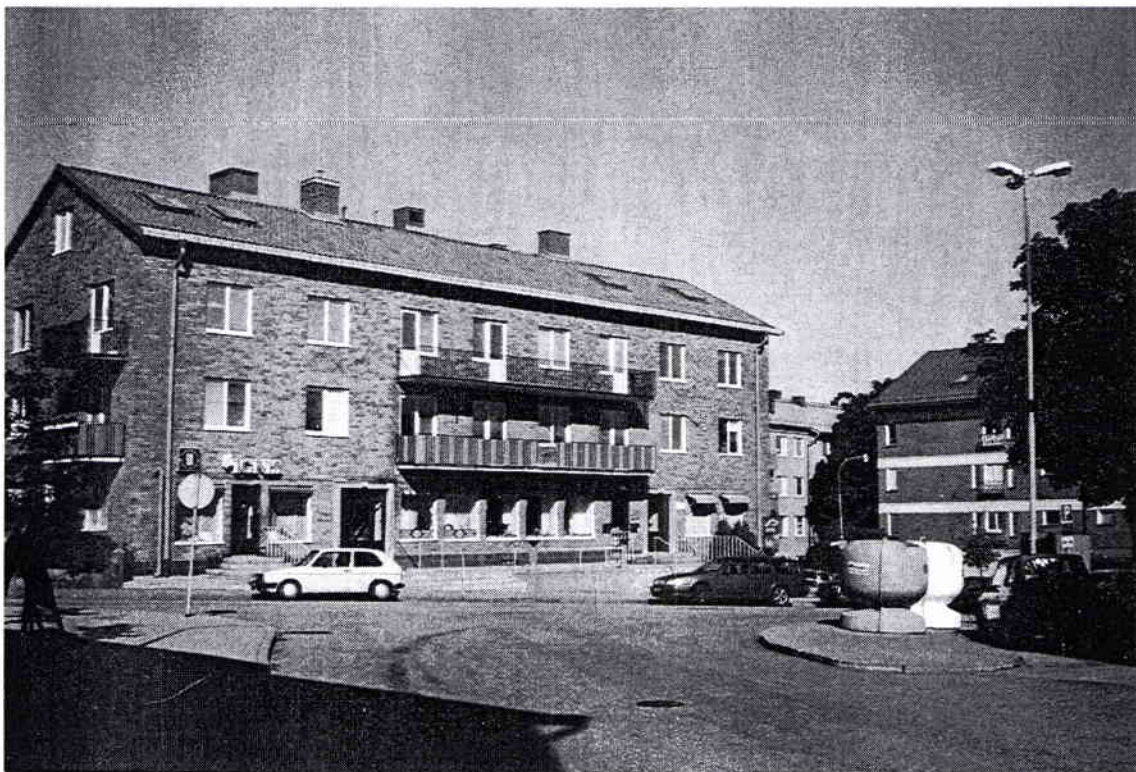

Gula längorna med utsikt över parken.

Svandammen med skulpturgruppen "Sälar" av Knut Andersson.

Affärs- och bostadshuset, Torshammaren 6.

Stenbrottet 5. Det nya huset vid Torsplan.

FOLKHEMMETS BOSTÄDER OCH UTSTÄLLNINGEN BO BÄTTRE SAMT NORRA GULDHEDENS BEBYGGELSE - IDÉER OCH IDEAL AV BETYDELSE FÖR BEBYGGELSEN PÅ TORSVIKSPLATAN.

Folkhemmets bostäder, flertalet byggda efter krigsslutet 1946 och i början av 1950-talet, anses än idag ha de bästa egenskaper. De betecknas som en guldålder i svenskt bostadsbyggande och väckte på den tiden stor uppmärksamhet även från utlandet. 49)

Bostadsområdena hade flerfamiljshus där två rum och kök dominerade. Bostäderna karaktäriserades av att de var hantverksmässigt byggda och de ansågs vara tekniskt, funktionellt och arkitektoniskt välgjorda. Planlösningarna med goda ljusförhållanden i merparten av lägenheterna och då även i de minsta värderades högt. Andra faktorer, som framhölls, var stadsplaner som sparade den ursprungliga terrängen och gav luftiga grönområden mellan husen samt lekplatser för barnen. Området skulle också ha trafikseparering.

Rumssambanden var enkla och rediga med genomblickar, som fick lägenheterna att verka rymliga. Köken var välplanerade och hade ofta en matplats vid fönstret. De kan dock synas små i jämförelse med nuvarande standard. Badrummen försågs ofta med fönster, vilket ägde stora plusvärden.

Alla dessa egenskaper kan även tillskrivas bebyggelsen på Torsviksplatån och lägenheternas storlek är liknande med två till fyra rum och kök. Övervägande finns dock två- till trerummare, men också små lägenheter med 18 och 23 kvm golvyta.

Folkhemmets Bostäder har i sin presentation av tretton bostadsområden inkluderat även Torsvikshöjden, Lidingö. Torsvikshöjdens bebyggelse följer väl de beskrivningar som gjorts av andra utpekade folkhemsbostäder i förstäder till Stockholm, i Räcksta, Blackeberg och Bagarmossen för att nämna några. 50)

Trots att privata byggherrar köpte marken av Lidingö stad har bebyggelsen i stort följt de normer som var gällande för bostadsbyggandet under 1940-talet. 51) Möjligen var de friare vad gällde hyressättningen och tog ut en något högre hyra än gängse i allmännyttans hus. 52)

Flerfamiljsbebyggelsen på Torsviksplatån fick, då den stod färdig 1946, mycket positiv uppmärksamhet både inom och utom landet. Besökande arkitekter och andra visade stort intresse för detta "Manhattan i Sverige". Man lovordade bebyggelsens enhetliga färgsättning i gråvitt och de varma, starka nyanser i rött och gult. Andra faktorer som framhölls var placeringen av byggnaderna runt en mjuk slinga på berget, med mycken grönska mellan husen, och det stora parkområdet med sin damm i mitten. Planläggningen av husen gav en känsla av ljus och lätthet, av variation och luftighet. 53)

Vid planlösningen och bostädernas utformning kan anas Svenska Arkitekters Riksförbund (SAR) och Svenska Slöjdföreningens (SSF) bostadsutredning som påbörjades 1939 med Sten Lindegren som deltagare. Utredningens arbete presenterades vid utställningen Bo Bättre, Norra Guldheden, Göteborg 1945. Just med Norra Guldheden jämfördes Torsviksplatans bebyggelse, när det var färdigbyggt av byggherrarna. De kallade det lite skrytsamt för Torsvikssystemet och ansåg att de låg före Guldheden rent tidsmässigt. 54)

Om det gällde de utarbetade stadsplanerna så var det riktigt, då Torsviksplatans plan var färdig 31.12 1943 och Norra Guldhedens kom först i juli 1944. Trots detta stod 350 lägenheter färdiga där i augusti 1945. Byggandet skedde under stor brådska på grund av utställningen som öppnades samma år. Arkitekter för området var Gunnar Wejke och Kjell ödeen. 55) Genom att studera Norra Guldheden kan kännedom erhållas om vad som var specifikt vid byggandet av Torsviksplatån, då uppmärksamheten riktades mycket tydligare på Guldhedsbebyggelsen. Det finns än idag artiklar och beskrivningar om de idéer och ideal som präglade utställningen och den tidiga bebyggelsen av området. 56)

SAR och SSF:s bostadsutredning studerade bostäderna och deras utrymmesbehov och inriktade sig speciellt på rumsstudier. De arbetade efter olika linjer exempelvis; funktions- och rumsundersökning, undersökning av möbelmarknaden, skåp, badrum samt en köksundersökning. 57) Resultatet av denna utredning kom med all sannolikhet inredningen av lägenheterna på Torsviksplatån tillgodo, då Sten Lindegren, arkitekt för området, var deltagare i utredningen. Köksinredning med matplats vid fönster, förvaringsutrymmen med flera andra detaljer i bostäderna tyder på detta.

Det står ganska klart att det var på det bostadspolitiska och sociala planet som intresset fokuserades vid bebyggelsen av Norra Guldheden. Det var grannskapsplaneringen, vilken introducerades alldeles efter krigslutet, inspirerat av engelska terrier och exempel. Familjen stod i centrum för planeringen

och den skulle inom sitt eget bostadsområde få en stor del av sina behov tillfredsställda, som skolor, daghem, omvård och fritidssysselsättningar (se s. 7). Grannskapsenheterna borde vara små för att skapa hemkänsla, vilket ansågs som mycket betydelsefullt. Norra Guldheden och Torsviksplatån var två tidiga grannskapsenheter, jämförbara på flera plan, omfattade just så små enheter med respektive 600 och 500 lägenheter.

RENOVERINGAR OCH FÖRÄNDRINGAR AV FLERFAMILJSHUS OCH AFFÄRSHUS I AP FASTIGHETERS ÄGO.

Punkthusen.

AP Fastigheter köpte de flerfamiljshus, som inte är privatägda av Skanska Fastigheter 1994. De äger därmed 370 lägenheter. Inga större renoveringar har ännu gjorts i dessa hus endast vanligt underhåll, men taken har omlagts med tvåkupiga betongplattor troligen under 1980-talet. 58) Detta gäller fastigheterna Torsborg 1-3 och Torsklinten 1-2. AP Fastigheter skall renovera även dessa hus och målsättningen är, att detta skall ske, då de är färdiga med lamellhusens renovering.

Balkongerna har renoverats och fristående sophus uppförts 1981. För området låg- och höghus installerades nya kulvertar med separata ledningar för tappvarmvatten och radiatorvatten 1995-1997. All värmeproduktion tas från centralen Torselden 8. Detta gäller de hus som AP Fastigheter äger Torselden 2-8, Torsdammen 1, Torsviggen 2-3, Torsborg 1-3 och Torsklinten 1-2.

Lamelhusen.

Balkongerna har renoverats 1981 och fick då de gula sidoskärmar. Hösten 1997 inlämnades från AP Fastigheter en byggnadsplan om nya köksinredningar och ombyggnad av badrum samt nya installationer gällande rör, el. och ventilation (stambyten). Detta gällde lamellhusen Torselden 2-7 och Torsdammen 1. Ingen förändring av planlösningen har genomförts.

Vid den 1997 påbörjade helrenoveringen av lamellhusen flyttade hyresgästerna till tomma lägenheter i punkthusen Torsviksvägen 35-43. Med modell från den tidigare bostadsaneringslagen tillämpade AP Fastigheter ett utvidgat samråd med hyresgästerna med val av husombud och flera husmöten. Tiden för information var lång ca ett år. Hyresgästernas önskemål beaktades i möjligaste mån vid val av tapeter och färger i badrum.

Ventilation av husen har tidigare skett med hjälpdrag på vinden men nu har installerats ny och starkare. Taken har haft enkupigt lertegel som bytts till tvåkupigt från Vittinge tegelbruk nv Uppsala mot Sala. Fasadens puts KS-bruk (kalkfärg) Serporock. De lagade partierna har isolering, mineralull, hönsnät och spritputs. Där originalfärgen varit kvar har endast avfärgning skett. Hälften av husen är tidigare putsade med plastfärg och man fortsatte nu med liknande puts. Vardagrumsens parkettgolv har slipats och lackats. Målning av fönster har utförts.

I köken har nya vitvaror installerats: ny spis, kyl/frys och uttag i ett av skåpen för mikrovågsugn. Köksluckorna har målats i gräddvit oljefärg och har stora brunbetsade träbeslag. Detta utförande torde vara en standardisering och färgsättningen rätt vanlig i kök numera. Köksluckorna är höga (1.20 m), vilket beror på den stora takhöjden 2.7 m.

Badrummen är helkaklade i vitt med bårder (här fanns tre färger att välja mellan). Hyresgästerna kunde välja om de ville ha badkar eller dusch. I de mindre våningarna finns dock endast dusch. Rörstammen är placerad i badrummen. De större våningarna har modaler över tvättställen, där rörledningarna är placerade och däröver en marmorskiva. Även källarvåningarna är uppsnyggade och ommålade. Arbetena har utförts av byggnadsfirma PEAB Kungsfiskaren.

Gula längorna

Balkongerna renoverades 1981 och fick täta sidoskärmar i gråvit färg samt betonggolv med slityta av marmor. Redan 1985-86 fick dessa hus en upprustning och renovering. Här utfördes byte av rörstammar och ledningar, modernisering av kök och badrum, förbättring av ventilation och sophantering, lagning av putsen och delvis tilläggsisolering och omfärgning av fasaderna (serborat och spritputs). Byggnadsfirman Olsson & Skarne utförde arbetet.

Gula längornas bottenvåningar, och flera andra låghus inom området, har fått uteplatser med många trädetaljer tillverkade av AF Fastigheters snickeri, som finns i en lokal på området. Uteplatsen kan vara inhägnad med staket och ha trappor från våningen samt bord och sittmöbler. Hyresgästerna kan själva välja hur uteplatsen skall utformas. Detta till en merkostnad av 100:- kr. i månaden. 59)

Butiker och lokaler idag.

Torselden 8, där tidigare livsmedelsbutikerna låg, används idag av ögruppen, Lidingö stad (omsorgen) som har restaurangrörelsen "Matgruppen" och Cafe Svängen" liksom en tvätt den s.k "Tvättbubblan". Lokalen ovanpå butiken med "Carla restaurang" är numera omvandlad till två bostadslägenheter (1997).

Affärslokalerna Torsviggen 3 har idag en klädbutik, en frisör och en pizzeria och i lokalen där Jehovas vittnen höll till finns nu en arkitektfirma.

Även i Torshammaren 6 har butiker och lokaler bytt ägare. I den nedlagda posten lokaler finns ICNIS begravningsbyrå. Två jurister och en tandläkare har sina mottagningar här och i bageriet finns idag en kombinerad Konditori och Tobaksaffär med tidningsförsäljning och penninglotteri.

Torsvikstvädden är en industritvätt, idag inriktad på hotell- och restaurangtvätt. Hushållstvätt kan inlämnas, men självtvätt som tidigare tillämpas ej.

Vad gäller sopcentralen så levereras värmen från AGA området, Lidingö Energis fjärrvärme, endast värmväxlar finns i Torsvikscentralen med spridning till hushållen i kulvertar.60)

FASTIGHETER OMBILDADE TILL BOSTADSRÄTTSFÖRENINGAR
ELLER PRIVATÄGDA.

Bostadsrättsföreningens hus, Torshammaren 10-16, skiljer sig från de övriga punkthusen, då de har en öppen spis i trerumslägenheternas vardagsrum. De har indragna balkonger mot gatan och några av dessa är idag inglasade. De mindre lägenheterna, som har två rum och kök, är placerade mot skogspartiet. Fasaderna domineras av balkongernas blåa färg en förändring mot den tidigare färgen på plåtarna. Portarnas inramning har ej rak avslutning, som de övriga punkthusen, utan ett svagt spetsigt skärmtak. 61)

Sluttningshusen.

De sex punkthusen (med tre våningar mot gatan) är intressanta, då de är byggda i sluttningen av Torsviksbacken eller ut mot Broberget och således (med två undantag) är sutterrånghus med ibland fyra ibland fem våningar ut mot berget. De är byggda i huvudsak av lättbetong och tegel (gavlar, ibland innerväggar av tegel) och med bjälklag av armerad betong. Dessa hus var tidigare putsade i en gråvit, enhetlig färg men har idag mera individuella färger. Några av taken är sadeltak med beklädnad av lertegel, men flera av husen har plåttak eller annan takbeklädnad. Portarna är, i de flesta fall, av ek och har glasade partier.

Här följer en kortare beskrivning av dessa fastigheter som även innefattar de förändringar och renoveringar som utförts under åren.

Torsbranten 1 och 2 var redan 1946 fastighetsföreningar. Torsbranten 1 omputsades i en ljus, varmgråvit färg 1983 (Serponit) och har balkongskärmar av mörkbruna spån. Torsbranten 2 har bibehållit den gråvita fasaden och har fönster målade i brunt.

Fastigheten Torshallen 1 och 2 ritades av arkitekterna Ancker, Gate och Lindegren 1945 och var även den ägd av BEFA. Husen var spritputsade i den gråvita kulören. De har tre våningar och en förhöjd källarvåning putsad i grått. Vid 1981 års fasadrenovering fick husen sin rosa färg med vita fönsteromfattningar. Bostadsrättsföreningen Torshallen 1 och 2 bildades 1987. 62)

Torskumlet 4 har privat ägare och är ett hyreshus med lägenheter från två till tre rum och kök och en sammanslagning av två lägenheter till en stor med sex rum och kök. Huset fick tilläggsisolering av ytterväggarna 1974 och samtidigt en fasadbeklädnad med profilerad, plastbelagd byggplåt i gråvitt och grönt. Det har fönsteromfattningar och bågar målade i grönt. 63)

Fastigheten Torskumlet 5 byggdes 1960 och har även den privat ägare. I bottenplanet fanns tidigare en kontorslokal med källarvåning, vilken 1994 ombyggdes till daghem. Det begärdes byggnadslov för en tillbyggnad under entréterrassen för utvidgning av daghemmet, som vid ansökningstillfället omfattade femton barn. Högst upp i huset finns en våning med fyra rum och kök samt takterass. För övrigt innehåller huset hyreslägenheter. 64)

Stenbrottet 5, Torshammarvägen 11. 1984 inkom en byggnadslovsansökan från civ.ing. Bo Ericson om att få bygga ett flerfamiljshus på denna tomt. BN meddelade, att det råder byggnadsförbud enl 38 § PBL. Efter komplettering av handlingar bl.a. från Brandförsvaret medgavs undantag och byggnadslovet godkändes. Detta trevåningshus fanns med på ritningar till stadsplan från 31 dec. 1943, men har ej tidigare utnyttjats, då det längre in på tomten fanns två mindre, äldre villor.

Huset har en höjd av 11 m. och är ett hyreshus med tre våningar + vind och en förhöjd bottenvåning som rymmer en uthyrningslokal om 75,6 kvm. Bostadsvåningarna har lägenheter på två och tre rum och kök. Fastigheten är byggd av tegel och är ett punkthus. 65)

VILKA FÄRÄNDRINGAR HAR SKETT MED BEBYGGELSEN PÅ TORSVIKSPLATAN UNDER DE 50 ÅREN ?

Området som helhet har inte förändrats, husen står där de alltid stått och endast en blygsam förtätning av bebyggelsen har skett. Två hus har tillkommit sedan 1946, Torskullet 5 och Stenbrottet 5, det nybyggda vid Torsplan (som finns med i stadsplanen från 1943). Färgerna på byggnaderna är i stort sett desamma, endast de röda lamellhusens gula liksom punkthusens (Torshammaren 1-4) blåa balkonger har förändrat husens utseende. Mera individuell färgsättning har dock utförts vid fasadrenovering av de privatägda husen längst ut mot Broberget. Tre av husen har en starkt rosa färg och ett hus har en plåtbeklädnad i grönt och vitt.

Grönområdena har blivit mera parklika med större lummighet, med träd och buskar som växt sig stora under åren. Nytt är att låghusens bottenvåningar fått uteplatser med trappor, bord och sittmöbler.

När det gäller affärerna och butikerna har många förändringar ägt rum. Butikerna har skiftat ägare och specialiteter. Posten har försvunnit liksom livsmedelsbutikerna. Idag är det inte möjligt för hyresgästerna att själva få använda tvättstugans maskiner, men däremot finns två inlämningsställen för hushållstvätt.

Idén om grannskapsenheten, att området där man bor skulle vara självständigt och hysa det mesta en boende behöver inom sitt eget bostadsområde, har givetvis urholkats då flertalet av butikerna försvunnit. Marknadskrafterna styr detta och hänvisar till stormarknader och större centrumaffärer. För Torsviksplatans invånare innebär detta att handla vid Torsvikstorg eller vid Lidingö Centrum, en svårighet för många äldre. Trafiksituationen har dock förändrats till det bättre, då man har ett flertal busslinjer att välja mellan vid Torsviks torg, med slutstation Ropsten på andra sidan bron. För de äldre i området finns en egen busslinje, som man får åka med genom att endast räkka upp handen.

Dessa förändringar till trots är Torsviksplatån fortfarande ett bra område att vara bosatt i, det gröna, avskilda men ändå centrala läget och de välplanerade lägenheterna uppfyller kriterierna för ett gott boende.

Torshallen 2. Ett av de rosa husen ovan Broberget.

Torskumlet 4, sutterränghuset med den grönvita fasaden.

SAMMANFATTNING

Lidingö stad inköpte stora markområden 1929 efter en bankkrasch, där flera fastighetsbolag var inblandade. De började redan 1939 mitt under kriget att planera för en hyreshusbebyggelse på Torsviksplatån. Det blev den första stora satsningen på hyreshus på ön och den mötte genast stark opposition från villaägarna, som protesterade och ville att Lidingö skulle förbli en villastad.

Det beslutades av stadsfullmäktige att bebyggelsen på Torsviksplatån skulle ha en särskild stadsplan och avskiljas från övriga Torsvik, Hersby/Herserudsområdet. De utsåg arkitekterna Ancker, Gate och Lindegren att i samarbete med Göran Sidenblad upprätta ny stadsplan för området. I december 1943 blev stadsplanen godkänd av Kungl. Majt och planläggning av området kunde påbörjas. Första sprängskottet skedde i december 1945.

Området omfattar 500 lägenheter och har några av punkthusen placerade på den höga klippan mot Brogrenen med utsikt över Lidingöbron. För övrigt dominerar området av trevånings lamellhus och husen vid Torsplan har affärsbutiker i bottenvåningarna. Till området hör en tvättinrättning och en sopcentral, som då 1946 var mycket moderna och ovanliga för sin tid.

Stadens myndigheter ville ha en hyreshusbebyggelse för att visa framtidsanda och för den eventuella ekonomiska vinst den kunde ge. De var dock medvetna om att Lidingö med sitt läge nära Storstockholm med dess bostadsproblem och brist på bostäder, kunde kräva ett större utnyttjande av de orörda markområdena på ön. De befarade t o m att en inkorporering kunde ske och ville då istället själva planera för den framtida bebyggelsen på ön.

Trots privata byggherrar skiljer sig inte Torsviksplatåns bebyggelse nämnvärt från andra bostadsområden, som byggdes på 1950-talet runt Stockholm. Möjligen inriktade man sig på en målgrupp med något högre inkomster än de i allmännyttans hus. Hyrorna reglerade detta. Här byggdes två och tre rumslägenheter som var väldisponerade, men hade måttfulla dimensioner. Man byggde endast ett fåtal större lägenheter med fyra rum på ca 90 kvm, men även små på 18 och 23 kvm. Guldhedens bostadsområde i Göteborg hade liknande lägenhetsplaner.

Flerfamiljshusen fick positiv uppmärksamhet i pressen då området var färdigbyggt. Arkitekter och andra intresserade från både in- och utlandet besökte Torsviksplatån. Sverige som förskonats från kriget, låg långt framme vad gällde bostadsforskningen och de modernt utformade bostäderna. Färgsättningen av husen lovordades, liksom lägenheternas goda planlösningar med dess ljusförhållanden och enkla, rediga rumssamband samt de trots små ytor välinredda köks- och badrumsinredningarna.

Standarden på lägenheterna blev god på grund av arkitekten Sten Lindegrens erfarenheter som deltagare i SAR och SSF:s bostadsutredning som startade 1939. Dessa erfarenheter kunde

utnyttjas vid inredningen av husen. Detta märktes inte minst när det gällde kökens skåpinredning och om möjligt matplats vid fönster samt goda förvaringsutrymmen. Husen har under åren endast haft vanligt underhåll av lägenheterna och först nu under 1997-98 har större renovering med stambyten och förändring av kök och badrum skett.

Under åren har många av lägenheterna, som från början byggdes av BEFA och var i deras ägo, erhållit enskilda ägare eller ombildats till bostadsrättsföreningar.

Grannskapsplaneringen och dess idéer har under åren urholkats då flera butiker och något av den sociala servicen försvunnit från området. Köpkraftsunderlaget för affärerna har förändrats beroende på den stigande åldern hos de hyresgäster som har bott kvar under åren, därmed har småbarnsfamiljerna blivit färre. Stambytet och renoveringen av bostäderna kanske gör att det blir ett skifte av lägenhetsinnehavare och att småbarnsfamiljerna så småningom kommer tillbaka.

Grönområdena är desamma och liksom tidigare uppskattade av de boende och inte minst Svandammen med sina fåglar och de näraliggande lekplatserna.

Skillnaden med att bo på "Svängen" idag är att det är längre till affärer och att man är hänvisad handla på det längre bort belägna Lidingö centrum eller vid Torsvikstorg. Trafiksituationen är förbättrad mot situationen 1946, då man vid Torsvikstorg har ett flertal busslinjer att välja på med slutstation Ropsten på andra sidan bron.

Bebyggelsen hade från början en väl sammanhållen färgskala med rött i läghusens spritputs, liksom i höghusens tegel, i längornas gula och slutningshusens gråvita färg. Även balkongerna tog upp den gråvita färgen.

Bebyggelsens utseende har ej genomgått anmärkningsvärt stor förändring. Det går att känna igen sig från den tid, då området var nytt. Det som förändrar bilden är balkongernas ändrade färger, de fyra punkthusens blåa, liksom läghusens gula. Den största förändringen utgör dock den ändrade färgsättningen på fasaderna av de tidigare gråvita och nu rosafärgade punkthusen mot Broberget, liksom det grönvita, plåtbeklädda huset. Naturligtvis är det nya huset vid torget ett nytt inslag, men det smälter fint in med den övriga bebyggelsen med sin rödgrå färg. Fasaderna på de nyrenoverade lamellhusen, liksom de tidigare renoverade gula längornas, har i stort bibehållit sina färger endast avfärgning har gjorts.

Inga förändringar av planlösningen har gjorts vid lamellhusens renovering. Snickerierna i köken har förändrats, men allt står på sina tidigare platser och skafferierna finns kvar. Vid punkthusens kommande renovering vore det värdefullt om de välinredda förvaringsutrymmena sparades. Källarvåningarna har kvar sina tidigare funktioner, endast ommålning och uppsnygning har skett.

N O T E R

1. Ankarberg, Carl-Henrik, Vandra på Lidingö .1:a uppl. s 39. Utgiven av Fritidskontoret Lidingö 1979.
2. Lidingö Tidning, april 1996.
3. Lidingöboken 1993, Lidingö hembygdsförening. s 171
4. Tjänsteutlåtande ställt till BN 4.7 1940 av stadsarkitekt Einar Rudskog. Lidingö Stadsarkiv.
5. Båda namnen förekommer växelvis, men jag kommer i fortsättningen endast att använda Torsviksplatån.
6. Lektor Smedbergs förslag till kvartersnamn godkändes av BN (§ 100) 1944. Lidingö Stadsarkiv.
7. Ankarberg, Carl-Henrik, Vandra på Lidingö. 1:a uppl. s 39 Utgiven av Fritidskontoret Lidingö 1979.
8. Lidingöboken 1993, Lidingö hembygdsförening, s 171.
9. Artikel av Arthur Hald.
10. Nationalencyklopedin. Bra Böcker nr 12 1993, s 318
11. Bland andra H 55, Helsingborgs stad "Ancker, Gate, Lindegren, Arkitekter SAR". Häfte med referenslista över arbeten utförda under åren 1936-1971. Arkitekturmuseets bibliotek.
12. Arkitekterna anlätades troligen till en början av Lidingö stad på grund av Bengt Gates nära anknytning till ön. Fadern var den kände glaskonstnären Simon Gate. Båda var tidvis bosatta på Lidingö. Bengt Gate hade villa i Hersby. Senare kommer Ancker och Gate att bygga sig villor i Hersbyholm. Farbrodern, arkitekt Jacob Gate var bosatt i Islingeområdet och även han flitigt verksam på Lidingö. Slakten kommer ursprungligen från Västergötland.
13. "Ancker, Gate, Lindegren, Arkitekter SAR". Häfte med referenslista över arbeten utförda under åren 1936-1971. Arkitekturmuseets bibliotek.
14. Forsgren, Erik och Nils, LIDINGÖ. MÄNNISKOR OCH MILJÖER. Villastäderna - Den stora vändpunkten. s 57-63
15. Utdrag ur Byggnadsnämndens protokoll åren 1940 - 1943 förvarade i Stadsarkivet Lidingö.
16. BN protokoll § 118 1941.
17. BN protokoll, paragraferna 133, 149, 161 och 220 år 1941.
18. Avskrift, bilagd utlåtande till Kungl. Maj:t betr."stadsdel Torsvik" 30.10 1943. Stadsbyggnadskontoret Lidingö, Planavd.

19. BN protokoll § 154 25 juni 1942.
Lidingö Tidning 18/5 1946 (Referat)
På ett byggnadsnämndssammanträde anmärkte länsarkitekten på förhållandet att Lidingö stad ägde tomtbolaget som på egen försorg upprättade stadsplaneförslag, vilka sedan förelades stadsplanekommissionen och byggnadsnämnden.
20. BN protokoll §109 13.4 1943
21. BN protokoll § 186 10.6 1943
22. Registreringsnummer Pl 431231-1, Stadsdel Torsvik.
23. "Ancker, Gate, Lindegren. Arkitekter SAR"
häfte med referenslista över arbeten utförda åren 1936-1971. Arkitekturmuseets bibliotek.

Idag arbetar byggnadsstyrelsen med en översiktsplan från 1990.
24. Forsgren, Erik och Nils, Lidingö. Människor och miljöer. Villastäderna - Den stora vändpunkten, s 60-61
25. Byggnadsnämndens arkiv. Lidingö stadsarkiv. Handlingar ordnade efter ämne, "Stadsplan: Torsvik 1941-1944". inlaga till BN 4.5 1939 (fastighetsägare Islinge udde)
26. ämnet kom upp i olika artiklar i Lidingö Tidning under 1946. bl.a. den 23/3 1946.
27. G. Nilsson. Politisk enkät; Bebyggelsen - Den brännande frågan. Lidingö Tidning 4.9 1946.
28. Debattartikel inför valet; Folkskolan och ålderdomen. Lidingö Tidning 11.9 1946.
29. Byggnadsnämnden byggnadslovshandlingar, Lidingö Tidning och författ. egen observation.
30. Olsson & Skarne, som ingår i Skanska Fastigheter, köpte de flerfamiljshus som ej var privatägda av BEFA 1974 och AP Fastigheter äger dem sedan 1994.
31. Torget får sitt namn "Torsplan" 1949, § 38.13 BN protokoll (Stadsfullmäktigeprotokoll, drätselkammaren).Lidingö stadsarkiv.
32. Dessa böcker har avsnitt som behandlar de bostadspolitiska idéerna; Folkhemmets bostäder 1940-1980 s 19-21
Funktionalismens genombrott och kris. Svenskt bostadsbyggande 1930-80. Bengt H O Johansson s 91 f.
Hedenblad, Cecilia, Hammarlund-Larsson, Cecilia;
"Lidingö kulturhistoriska miljöer" s 71-73
33. Lidingö Tidning 1946 - 1947.
34. Arkitekter, ägare, byggnadsfirmor eller byggmästare redovisas i Bilaga 1.

35. Uppgifterna från Byggnadsnämndens bygglovshandlingar och ritningar.
  36. Källarvåningarna har ursprunglig inredning.
  37. Kidder-Smith, G.E., SWEDEN BUILDS.
New York 2:a uppl. 1957 s 75
  38. BN. Byggnadslovshandlingar (gäller hela avsnittet)
Uppllysning av projektledare Jan östberg, AP Fastigheter.
  39. Samtal med tidigare grannar och författ. egen observation
  40. Namn på arkitekter, ägare, byggnadsfirmor eller byggmästare i särskild bilaga.
  41. Gula längorna ingår av det bestånd av fastigheter, vilka ägts av olika byggnadsfirmor och numera av AP Fastigheter.
  42. BN anmälan om butiksskyltar, ritningar. Författ. och grannars minnesbilder.
  43. Lidingö Tidning, 6 februari 1946.
  44. 2 - 3 trappor upp ifrån gatunivå liksom fastigheten Torshammaren 6.
  45. Jag har valt att placera Torshammaren 6 tillsammans med de övriga affärshusen, trots att huset har privata ägare och har byggts av annan arkitekt än de övriga.
  46. Lidingö Tidning, febr. 1946 Fritidshemmet vid sidan av skolan byggdes många år senare. Stenbrottet 4 (som ej redovisas i uppsatsen) har i bv ett daghem för Torsviksområdet.
  47. Lidingö Tidning 10 juli 1946.
  48. Lidingö Tidning, AP Fastigheter, författ. och grannars uppgifter.
  49. Källor för detta avsnitt har varit;
Reinholdsson, Ronny, Norra Guldheden - en manifestation av idel och idéer. Artikel ur Arkitekturtidningen, nr 6
1980 s 5-7
- Folkhemmets Bostäder 1940-1960. Arkitekturmuseet, Stockholm 1987
- Funktionalismens genombrott och kris. Svenskt bostadsbyggande 1930-1980, Stockholm 1980.
- Heidenblad, Cecilia, Hammarlund-Larsson, Cecilia, Lidingö kulturhistoriska miljöer. s 71-73
- Kidder-Smith, G.E., Sweden Builds, New York s 72-75
- 1950-talets bostadsområden - att bevara och utveckla. BOOM-gruppen KTH, Stockholm 1997
50. Rudberg, Eva, Folkhemmets Bostäder 1940-1960. Arkitekturmuseet, Stockholm 1987.

51. Med byggherrar menas BEFA Byggnadsentreprenörernas fastighetsbolag med bl.a. Olle Engkvist, Skånska Cementgjuteriet och Nils Essen som delägare. Folkhemmets Bostäder 1940-1960. s 29.
52. I artiklar och inlägg under de aktuella åren diskuterades den höga hyran för området. (Jag har ej studerat detta närmare, då man ej kan jämföra hyrespriserna utan noggrann undersökning. Hyra på 30:- kr kvm säger oss inget idag.)
53. Se ovan Heidenblad och Hammarlund-Larsson och Kidder-Smith liksom artiklar i LT.
54. Torsvikssystemet äldre än Guldheden. Lidingö Tidning. 6 febr. 1946.
55. Det egentliga Guldhedsprogrammet var kanske den planerade bebyggelsen i Baggeby-Bodal, med den ene av arkitekterna från Guldheden, arkitekt K. ödeen "Guldhedsstad" även i Lidingö. Lidingö Tidning 8.8 1945.
56. Reinholdsson, Ronny, Arkitekturtidningen nr 6, 1980 s 5
57. Folkhemmets Bostäder 1940-1960 s. 61-64
58. Namn på arkitekter, ägare, byggnadsfirmor eller byggmästare i särskild Bilaga 1.
59. Uppgifterna från AP Fastigheter genom projektledare Jan östberg och maskinist Jan Gustavsson, vilka också meddelar att renoveringen har skett inom ROT programmets räm.
60. BN anmälan om butiksskyltar och ritningar. Grannars och författ. egna iakttagelser.
61. Av dessa hus har endast punkthusen Torshammaren 10-16 och Torshallen 1 och 2 byggts av samma arkitekter som de fastigheter AP Fastigheter äger, nämligen Ancker, Gate och Lindegren
62. Dessa två hus är inte sutteränghus men har i den förhöjda källarvåningen två och trebilsgarage.
63. Utfördes av Västerås Plåtmonterings AB.
64. Utfördes av Falks fastighetsförvaltning.
65. Uppgifterna i detta avsnitt har hämtats från Lidingö byggnadsnämnds bygglovsansökningar och ritningar, Samtal med tidigare grannar och författ. egen observation.

KÄLLOR

Tryckta källor och litteratur.

Ancker, Gate, Lindegren. Arkitekter SAR. Häfte med referenslista över arbeten utförda åren 1936-1971. Stockholm 1971.

Ankarberg, Carl-Henrik: Vandra på Lidingö. 1:a uppl. Utgiven av Fritidskontoret Lidingö 1979.

Bell, Judith: Introduktion till forskningsmetodik. Studentlitteratur 1993.

BOOM-gruppen, KTH.: 1950-talets bostadsområden - att bevara och utveckla. Arbetsrapport, mars 1997.

Forsgren, Eric och Nils: Lidingö - Människor och miljöer. 1995.

Folkhemmet's bostäder 1940-1960. Arkitekturmuseet, Stockholm 1987.

Funktionalismens genombrott och kris. Svenskt bostadsbyggande 1930-1980. Stockholm 1980.

Hald, Arthur: Tidskriften, Hem i Sverige. Stockholm 1947

Hedenblad, Cecilia:

Hammarlund-Larsson, Cecilia: Lidingö kulturhistoriska miljöer. Utgiven av Stockholms Läns Museum 1990.

Kidder-Smith, G.E.: Sweden Builds, New York och Stockholm 1950.

Lidingöboken 1993. Utgiven av Lidingö Hembygdsförening.

Lidingö Tidning årgång 1945-1948.

Nationalencyklopedin, Bra Böcker nr 12 1993.

Reinholdsson, Ronny, Arkitekturtidningen nr 6, Stockholm 1980.

Otryckta källor.

Lidingö Stadsarkiv med stadsfullmäktigeprotokoll och byggnadsnämndens arkiv, med protokoll och handlingar beträffande stadsplaner. Utdrag ur böcker gällande Torsviksplatån.

Lidingö byggnadsnämnd, byggnadslov med tillhörande handlingar och ritningar.

Stadsbyggnadskontoret, planavdelningen, dispositionsplaner och stadsplaner

Intervjuer och telefonkontakter:

Stadsarkitekt Lasse Karlsson, 1:e antikvarie C.H Ankarberg
Arkitekt Erik Larsson, Maria och Per Gate
Projektledare Jan östberg, maskinist Jan Gustavsson AP Fastigheter
Björn Andersen, Lidingö Päs

Stort tack till

Tidigare grannar och nuvarande lägenhetsinnehavare boende på
Torsviksplatån.

FÖRKORTNINGAR

BEFA Bostadsentreprenörens Fastighets AB
BN Byggnadsnämnden, Lidingö
KTH Kungl. Tekniska Högskolan
LT Lidingö Tidning
SAR Svenska Arkitekters Riksförbund
SSF Svenska Slöjdföreningen⁴

Bildtext

fig. 1. Karta över stadsdelen Torsvik. Torsvikshöjden
förstorad ur "Lidingö kulturhistoriska miljöer"
av Cecilia Hedenblad s 71.

fig. 2. Våningsplan som visar badrum och kök placerade
intill varandra. (ur Sweden Builds, s 74).

fig. 3. Våningsplan Torselden 7, kopia av byggnadslovsritning.

Alla fotografier tagna av författ. 1998.

till byggnadsföretag enligt förestående ansökan.

1:0 Byggnadsmaterial:

Byggnaden skall uppföras av:

Tegel

Ytterväggarnas konstruktion och tjocklek:

Bottenvån. 2-sten 1,8 fasadtegel + 1-sten 1,6 tegel + 3 cm träullsplattor. Övriga vån. 2-sten 1,8 fasadtegel + 2-sten 1,6 tegel + 5 cm träullsplattor.

Innerväggarnas konstruktion och tjocklek:

Innerväggar av 1,6 tegel. Tjocklek 23 och 41 cm

2:0 Grundläggning:

Grundförhållandena äro:

Berg

Grundförstärkningar skola utföras medelst:

Grundmurarna skola uppföras av:

Betong 225 E

Hjärtmurar skola uppföras av:

Betong 225 E

3:0 Källar-bjälklag, -tak och -golv:

Bjälklag över källaren skall utföras av:

Norsarmerade betongplattor

Balkdimensioner:

Armeringsförfarande:

Fnl. Strohkirck

Betongplattans tjocklek bliver:

16 cm

Betongen skall tillblandas i proportionerna:

Betong 225 A

Bjälklaget skall å undersidan färdigställas med:

5 cm träullsplattor som s lmmas

Golv i källaren av:

Betong 225 E. Tjocklek 8 cm

<p>4:o Övriga bjälklag:</p> <p>Betongbjälklagens konstruktion och dimension:</p> <p>Träbjälklagens konstruktion och dimension:</p>	<p>Korsarmerade betongplattor</p> <p>Tjocklek 16 cm</p>	
<p>5:o Fasader:</p> <p>Ytterväggarna skola behandlas med:</p> <p>Ytterväggarna avses, enligt närmare godkännande av färgprov, skola avfärgas med:</p>	<p>Obehandlade fasadtegel</p>	
<p>6: Yttertak:</p> <p>Yttertaket skall täckas med:</p> <p>Taklisten skall inklädas med:</p>	<p>Taktegel</p> <p>Taklisten muras</p>	
<p>7:o Trappor:</p> <p>Yttertrappor av:</p> <p>Innertrappor av:</p>	<p>Granit</p> <p>Betong med slityta av marmor</p>	
<p>8:o Uppvärmning:</p> <p>Byggnaden skall förses med uppvärmningsanordning medelst:</p>	<p>Centralvärme</p>	
<p>9:o Vattenledning:</p> <p>Vattenledning skall, så som å situationsplanen angives, anslutas till:</p>	<p>Stadens vattenledningsnät</p>	
<p>10:o Avlopp:</p> <p>Avlopp skall, så som å situationsplanen angives, anslutas till:</p> <p>med plushöjd vid anslutningen:</p> <p>med plushöjd vid källargolvet:</p>	<p>Stadens avloppsnät</p> <p>39,33</p> <p>42,60</p>	

För eventuella mindre avvikelser, som under arbetets gång kan tänkas uppkomma från ovanstående arbetsbeskrivning, förbinder jag mig att i god tid inhämta byggnadsnämndens godkännande.

Stockholm den 15 maj 1945

BYGGNADSBESTÄMMINGAR
FÄRDIGSTÄLLT

[Signature]

REGISTER ÖVER ARKITEKTER, ÄGARE, BYGGNADSAFIRMOR ELLER
BYGGMÄSTARE.

Torselden 2, Torsvikssvängen 5, Torselden 3-7, Torsvikssv.46-68
Torselden 8, Torsvikssv. 7-9

Sök. BEFA

Byggare Bostadsentreprenörernas Fastighets AB (BEFA)

Ansv.byggf. Civ.ing. Nils Nessen

Ark. Stig Ancker, Bengt Gate, Sten Lindegren ark. SAR

Byggår 1945-46

Nuv. ägare AP Fastigheter

Torsdammen 1, Torsvikssv. 42-44

Sök. BEFA

Byggare Bostadsentreprenörernas Fastighets AB (BEFA)

Ansv.byggf. Civ.ing. Nils Nessen

Ark. Stig Ancker, Bengt Gate och Sten Lindegren ark. SAR

Byggår 1945-46

Nuv. ägare AP Fastigheter

Torsvigen 2 o.3. Torsvikssv. 13 - 33, 11

Sök. BEFA

Byggare Bostadsentreprenörernas Fastighets AB (BEFA)

Ansv.byggf. Civ.ing. Nils Nessen

Ark. Stig Ancker, Bengt Gate, Sten Lindegren ark. SAR

Byggår 1945-46

Nuv. ägare AP Fastigheter

Torsborgen 2 och 3, Torsvikssv. 35-39

Sök. BEFA

Byggare Bostadsentreprenörernas Fastighets AB (BEFA)

Ansv.byggf. Civ.ing. Nils Nessen

Ark. Stig Ancker, Bengt Gate, Sten Lindegren ark. SAR

Byggår 1945-46

Nuv. ägare AP Fastigheter

Torsklinten 1 och 2, Torsvikssv. 41-43

Sök. BEFA

Byggare Bostadsentreprenörernas Fastighets AB (BEFA)

Ansv.byggf. Civ.ing. Nils Nessen

Ark. Stig Ancker, Bengt Gate, Sten Lindegren ark. SAR

Byggår 1945-46

Nuv. ägare AP Fastigheter

(AP Fastigheter är även ägare till Torshammaren 8 och
Stenbrottet 4, men dessa fastigheter är ej närmare beskrivna
i uppsatsen).

Stenbrottet 5, Torshammarsväg. 11

Sök. Bo Ericson

Ansv.byggf.....

Ark. Hans Lennström och Sten Köhlberg ark SAR

Byggår 1985-86

Nuv. ägare Byggnads AB Gunnar Lundell (1994)

Torshammaren 6, Torsvikssv. 6 -8

Ansv.byggf. Ing. Arvid Jönsson, Skånska Cementgjuteriet

Ark. Arvid Klosterborg

Byggår 1946-47

Nuv. ägare Alf Lydén, Anna Lisa Lydén.

Torshammaren 1 - 4 Torsvikssv. 10 - 16

Sök. BEFA

Byggare Bostadsentreprenörernas Fastighets AB (BEFA)

Ansv. byggf. Civ.ing. Nils Nessen

Ark. Stig Ancker, Bengt Gate, Sten Lindegren ark. SAR

Byggår 1945-46

Nuv. ägare Bostadsrättsföreningen Torshammaren

Mats Leander, Torsvikssv. 16

Torskumlet 4, Torsvikssv. 28

Ansv.byggf. byggmästare Ivar Larsson

Ark. Gunnar Jacobson ark. SAR

Byggår 1945

Nuv.ägare Björn Tarras-Wahlberg

Torskumlet 5, Torsvikssv. 26

Sök. Ingvar Skärman H:son

Ansv.byggf. Skärmans Byggnadsfirma

Ark. Bengt Härlin ark. SAR

Byggår 1959-60

Nuv. ägare Naemi Skärmans dödsbo g. Falks Fastighetsförvaltn.
(1994)

Torshallen 1 och 2, Torsvikssv. 30-32

Sök. BEFA

Ansv. byggf. Civ.ing. Nils Nessen

Ark. Stig Ancker, Bengt Gate, Sten Lindegren ark. SAR

Byggår 1945

Nuv. ägare, Bostadsrättsföreningen Torshallen 1 (1987)

Torsvikssvängen 30

Gula villan, (enda kvarvarande villan på Broberget)

Sök Stockholms stad, vilohem för sjuka barn.

Torsvikssv. 34

Byggår 1907

Nuv. ägare .....

Torsbranten 1, Torsvikssv. 36

Sök. Palmer och Wadstrands Byggnads AB

Ansv. byggf. Erik Wadstrand

Ark. Ake Porne

Byggår 1948-49

Nuv. ägare Fastighetsförening, Torsbranten 1, c/o Gøthman

Torsbranten 2, Torsvikssv. 38

Sök. Bostadsrättsförening (1946), Torsbranten 1 u p a

Ansv.byggf. Nils Onshagen

Ark. Boustedt och Heineman ark. SAR

Byggår 1946

Nuv. ägare Terra Kemi AB Täby (1977)

Bebyggelsehistoria med byggnadsvård

Postadress
Konstvetenskapliga institutionen
Stockholms universitet
106 91 Stockholm

Besöksadress
Universitetsvägen 10 D, plan 7

Telefon
08-16 20 00 vx
08-16 33 51 (tisd)

Telefax
08-15 95 22